

Studium světové socialistické soustavy je jedním z naléhavých úkolů současné marxistické vědy. Všestranný přístup k této velmi rozsáhlé a složité problematice vyžaduje ovšem dlouhodobé úsilí celých kolektivů, kombinaci celé řady rozmanitých metodologických postupů apod.; jednotlivec může přinést pouze dílčí pohled. Takovým dílčím pohledem je i tato stať, jež se zamýšlí (a to víceméně pouze metodicky) nad strukturou světové socialistické soustavy. Autor je si vědom diskusního charakteru stati. Nejenže nevylučuje, nýbrž naopak předpokládá, že jiní autoři přistoupí k problému z jiných stran.

* * *

Dříve než se začneme zabývat strukturou světové socialistické soustavy, je třeba vyjasnit výchozí pojem.

Světová socialistická soustava byla definována jako sociální, hospodářské a politické společenství svobodných, svrchovaných národů, které jdou cestou socialismu a komunismu, které jsou spjaty jednotou společných zájmů a cílů, těsnými svazky mezinárodní socialistické solidarity; jako soustava zemí, které mají hospodářskou základnu a státní zřízení stejného typu, jednotnou ideologii, společné zájmy obrany před imperialismem a jednotný cíl — komunismus; jako nový typ hospodářských a politických vztahů mezi zeměmi (viz program KSSS).

Pro dnešní stupeň rozvoje socialismu ve světě je typická existence svrchovaných, samostatných socialistických států se vzájemnými zahraničně politickými vztahy. Je to historická forma daná konkrétním vývojem socialismu ve světě, kdy socialistická revoluce zvítězila po první světové válce nejprve v jedné zemi a po druhé světové válce od systému kapitalismu odpadly a cestou socialismu se daly další země. Tuto konkrétně historicky podmíněnou formu nelze pokládat ani za jediné možnou, ani za věčnou. Například po

první světové válce uvažoval Lenin — vycházeje z tehdejší konkrétní situace a z obecných principů a potřeb socialismu — o tom, že v případě vítězství revoluce v dalších zemích bude vytvořen jednotný socialistický stát (evropská socialistická federace), jehož předobrazem se pak stalo aspoň spojení původně zcela samostatných sovětských republik v SSSR. I dnes je třeba vidět, že tato sjednocovací tendence je zákonem socialismu, a pod tímto zorným úhlem nazírat dnešní historický stupeň vztahů mezi socialistickými státy, zeměmi a národy, dosažený resp. dosahovaný v zemích světové socialistické soustavy.

Sociální společenství znamená, že socialistické země tvoří s ohledem na svou sociální strukturu jeden v zásadě jednotný celek, v zásadě jednotnou oblast světa; že mají sociální strukturu stejného typu, jež je sblížuje a sjednocuje. Hospodářské společenství znamená, že jsou vzájemně propojeny úzkými hospodářskými vztahy, že tvoří vedle světového kapitalistického trhu světový socialistický trh, že — jak se rozvádí dále — mají hospodářskou základnu stejného typu. Politické společenství znamená, že tvoří jeden, jednotný politický celek, což je dáno jednotností jejich politického a státního zřízení, jednotností společenského zřízení, jednotou cíle a z toho všeho vyplývajícími jednotnými politickými zájmy a vzájemnou mezinárodní solidaritou. Společenství znamená, že tu nejde o pouhý mechanický souhrn nebo konglomerát, nýbrž o (alespoň v zárodku nebo do určité míry rozvinutý) organický celek.

Konfrontujeme-li uvedenou definici, vystihující a vyjadřující vyzrálý a upevněný stav, jenž je v jistém smyslu teprve ideálem a cílem úsilí nejuvědomělejších a nejprogresivnějších elementů dnešního socialistického světa, se skutečností (minulou, ale i současnou), narazíme na celou řadu problémů.

Soustava znamená určitý organický celek propojený úzkými vztahy. Ty se však

vytvářejí postupně. Od kdy je možno mluvit o soustavě? Od kdy je možno mluvit o příslušnosti k ní, jestliže — zvláště při postupném přechodu k socialismu, k socialistické etapě vývoje — jednotlivé země teprve nabývají znaky socialismu a teprve vstupují do vzájemných vztahů? Mohou také existovat pochybnosti nebo nejasnosti, pokud jde o socialistický charakter té které země. Naznačené problémy nelze pochopitelně přehánět, nelze je však ani docela bagatelizovat. Jsou zcela obdobné problémům spojeným s vymezováním charakteru konkrétních revolucí, vývojových stupňů jednotlivých zemí apod.

Další, nejen praktické, nýbrž i teoretické komplikace přinesly roztržky mezi socialistickými zeměmi. Sociálně ekonomické a politické zřízení zůstává co do svého typu (v té či oné míře, do určité doby atd.) stejné. Dochází však k ideologickým a politickým sporům, jež se projevují v oslabení, nebo dokonce přetrhání ekonomických a politických svazků. Je tu ještě možno v poměru k zemím, jež stojí mimo ostatní a proti nim, mluvit o příslušnosti k socialistické soustavě? Nebo je to možné jen v určitém smyslu, v jiném ohledu pak nikoli? Jaká je situace země, která odmítá být považována za součást socialistického tábora (v programu KSSS je tábor synonymem soustavy)? Do jaké míry je směrodatný tento její subjektivní postoj a do jaké míry objektivní skutečnost (jež je ovšem subjektivním postojem tak či onak poznamenána, stejně jako subjektivní postoj je zase ovlivněn objektivními poměry)?

Bylo by zase možno celou věc bagatelizovat například poukazem na přechodnost jevů a nutnost postihovat ji pružně našimi pojmy. Avšak i když se nám podaří přesně zachytit a vyjádřit shodné a rozporné stránky, stupeň jednoty a nejednotnosti atd., nevyhneme se problémům: Kterým směrem se daná země vyvíjí? K čemu má blíže? K čemu ji koneckonců máme a můžeme počítat a k čemu nikoli?

Domníváme se, že východiskem z těchto a podobných obtíží, cestou, jak maximálně obejít uvedená úskalí, je chápat světovou socialistickou soustavu ve vývoji (podobně

jako to děláme při určování socialistického charakteru země: pokládáme ji za socialistickou hned po provedení socialistické revoluce ve sféře politické moci, i když je nám jasné, že zvláště po sociálně ekonomické stránce se socialistickou teprve musí stát; pokládáme ji za socialistickou, když v ní převažují, zvítězily atd. socialistické výrobní — a i z těch třeba pouze socialistické vlastnické — vztahy, i když víme, že socialismus vyžaduje socialismu odpovídající všestranně rozvinuté socialistické vztahy ve výrobě a rozdělování, určitou materiálně technickou základnu, určité politické a kulturní poměry, životní úroveň atd.).

O socialistické soustavě můžeme ovšem mluvit buď v úplném a přesném smyslu, vyjádřeném definicí z programu KSSS, nebo v širším smyslu — jako o potenciální možnosti, perspektivě, úkolu atd. Je zřejmé, že bude-li takto na jednom pólu socialistická soustava jako dokonalý organický celek, vyčerpávající do nejzajímavějších mezi možnostmi úzké vzájemné spolupráce samostatných socialistických států a zemí, bude na druhém, počátečním pólu pouhý souhrn socialistických (nebo k socialismu přecházejících atd.) zemí bez zvláštních vzájemných vztahů.¹

Protože se máme v dalším zabývat existující skutečností a nikoli dosud neexistujícím, ideálním stavem, jenž je nejbližším velkým cílem ve vztazích mezi socialistickými zeměmi, zvolíme si za východisko onen druhý, počáteční pól, v němž je socialistická soustava teprve v zárodku a v němž se nám bude prakticky krýt se souhrnem socialistických zemí, se *světem socialismu* v současné době. Odhlédneme od sporů v mezinárodním dělnickém hnutí, budeme za socialistické pokládat ty země, v nichž převažuje společenské vlastnictví výrobních prostředků (v jakékoli podobě), v nichž vedoucí roli hraje dělnická třída a komunistická strana a jež se hlásí k marxistickému světovému názoru (přitom je nám jasné, že přechod dalších, zvláště rozvojových zemí k socialismu vnese i do této otázky další komplikace a nejasnosti).

* * *

¹ Možná, že by bylo užitečné zavést diferencovanější a skutečnosti více odpovídající pojmy a termíny, jako například socialistický svět, socialistická část světa (tj. souhrn všech socialistických zemí), socialistická soustava (tj. organická jednota všech

socialistických zemí), socialistický tábor (především jako politická jednota socialistických zemí, vystupujících jednotně, zvláště na mezinárodním fóru) apod.

Zkoumání struktury je nezbytnou součástí a podmínkou hlubokého poznání každého jevu, tedy i světové socialistické soustavy. Strukturální analýza vede k odhalení vnitřní organizace, organizovanosti zkoumaného jevu, k poznání jeho částí a jejich vlastností a vzájemných vztahů i místa v rámci celku; podává obraz vzájemného vztahu částí a celku, hledá zákonitosti ve vztahu uvnitř zkoumaného jevu, pomáhá odhalit rozpory a nedostatky, jejichž překonáváním se soustava — pokud jde o její samopohyb — upevňuje a vyvíjí vpřed. Doplněna o zkoumání vnějších souvislostí jevu (vztahu struktury a superstruktury) přináší mnohostranný pohled na podstatu zkoumaného jevu.

Strukturální analýzu je třeba provádět ve všech rovinách — horizontální, vertikální i časové. Elementy jevu mohou být dílčí jevy, ale i procesy, vlastnosti, momenty, fáze, vztahy, funkce atd. — podle předmětu a zaměření zkoumání. Pokud jde o elementy, jedná se především o objevování jejich vlastností a jejich specifického charakteru, tak jak vyplývá z konkrétní struktury těchto elementů a z charakteru, místa a role mikroelementů v ní. Vlastnosti a charakter elementů se projevují v jejich vztazích k druhým elementům i k celku a jeho struktuře, jsou však těmito vztahy do značné míry i dány a vytvářeny. Tyto vztahy je třeba zkoumat jak v jejich kvalitativní mnohotvárnosti (přičemž jde o to vystihnout specifičnost toho kterého vztahu), tak po kvantitativní stránce. Jde vždy o vzájemné, oboustranné vztahy. Pokud jde o vztah struktury a elementů, zajímá nás především charakter, způsob, typ, zákon atd. uspořádání elementů i jevů a místo jednotlivých elementů v rámci jevu a celkové struktury — jejich hierarchie.

Elementy, jejich vlastnosti a vzájemné vztahy na jedné straně spoluvytvářejí, skládají celkovou strukturu jevu, jsou její součástí. Struktura však není jejich prostým součtem. Je organizací elementů a jejich vztahů v organický celek. Elementy se svými vlastnostmi a prostými vztahy jsou podřízeny tomuto celku, jsou ovlivněny ve svém charakteru, vlastnostech i vztazích příslušností k tomuto celku a vztahem k němu; nabývají v rámci celku a celkové struktury nové kvality —

podle místa, významu a role, jež v jevu zaujímají a hrají.

Každý element (jev, vztah, vlastnost, proces, etapa atd.) hraje v rámci struktury zcela určitou roli, má zcela určitou funkci, vyplývající jak z jeho vlastního charakteru, tak z jeho místa ve struktuře. Výsledná funkce elementu v rámci struktury je jiná, než kdyby element stál sám nebo byl zařazen do jiné struktury. Role, funkce jednotlivých elementů jsou tedy koneckonců určeny strukturou, jejíž jsou součástí, na druhé straně však funkci této struktury spoluvytvářejí, podílejí se na ní.

Struktura a její funkce jsou v jednotě a současně ve vzájemném protikladu, přičemž v různých fázích či vztazích vystupuje ta či ona stránka této jednoty protikladu. Stará struktura přestává vyhovovat novým funkcím jevu, jež si vynucují strukturu novou. Ta se stává jejich nositelkou a v souvislosti s vývojem jevu (podmíněným vnitřními změnami i okolím) a spolu s ním dává vzniknout novým funkcím, jež si opět vynutí jejich změnu. Pro vývoj vztahu funkce (vnitřní i vnější, dovnitř i navenek) a struktury má význam z hlediska vnitřního samovývoje jevu zvláště vývoj rozporu mezi elementy, mezi elementy a strukturou, mezi funkcemi elementů a funkcí struktury.

Pro úplné poznání struktury je nutné studium vztahu jevu a okolí, jehož součástí je vztah struktury jevu a okolí a vztah struktury jevu a superstruktury (tj. struktury okolí), konečně pak studium zkoumaného jevu a jeho struktury jako elementů vyššího celku a jeho struktury.

*

Konkretizováno na světovou socialistickou soustavu:

Základními elementy socialistické soustavy — provádíme-li analýzu v horizontální rovině — jsou především jednotlivé socialistické země, státy, popřípadě různé oblasti (např. evropská, asijská, balkánská atd.), zvláštní skupiny těchto zemí mající určité společné rysy (např. skupina evropských lidových demokracií či země, jež jsou dosud rozděleny — Německo, Korea, Vietnam) nebo užší seskupení uvnitř socialistického světa (např. státy — účastníci RVHP, státy Varšavské smlouvy apod.).

Z hlediska zkoumání ve vertikální rovině jsou takovými strukturálními elementy geografické, přírodní, hospodářské, ekonomické, sociální, politické, ideologické, kulturní poměry (včetně způsobu života, zvyklostí, psychologie lidí ap.). Je možné zkoumat je z hlediska celé soustavy, tomu však musí předcházet rozbor z hlediska jednotlivých zemí nebo alespoň oblastí, což už je kombinací obou hledisek, horizontálního a vertikálního. Některé jevy, jako například národnostní složení obyvatelstva, nedají se ostatně jednoznačně zařadit do jedné či druhé roviny, neboť prolínají oběma, a proto je třeba přistupovat k nim hned z obou hledisek. Rozlišení obou rovin je správnou a účelnou abstrakcí odpovídající objektivní realitě; nesmí však být používána strnule a šablonovitě, aby se z pomocníka poznání neproměnila v jeho překážku.

Také vývoj světové socialistické soustavy má svou určitou strukturu, za jejíž elementy je v tomto případě třeba považovat jednotlivé vývojové etapy. I toto vývojové hledisko je možno a nutno uplatňovat jak na celou soustavu, tak na její elementy.²

Pro vyjasnění otázky elementů je třeba přikročit k stanovení jejich vlastností, specifického charakteru apod. Tento úkol se do značné míry kryje se zkoumáním jejich mikrostruktury a s postižením těch jejich mikroelementů, jež v ní hrají rozhodující, nápadnou a významnou roli. I když hledisko jedné roviny zkoumání tu bude určující (už např. v tom, které elementy budeme zkoumat), je při tomto zkoumání třeba kombinovat je s dalšími (tj. například při zkoumání země studovat její přírodně geografické, etnické, hospodářské, politické a jiné poměry). Jinak by se výzkum mikrostruktury, prováděný plně a zcela obdobně jako zkoumání struktury, protáhl do nekonečna, neboť i elementy struktury jsou vlastně zase mikrostrukturami.³

Při zkoumání zemí nás tedy budou vedle elementárních údajů o jejich velikosti,

počtu obyvatel apod. zajímat zvláštnosti jejich přírodních podmínek (klima, přírodní bohatství atd.), zvláštnosti jejich geografického postavení, zvláštnosti jejich hospodářství (vývojový stupeň, proporce a absolutní váha jednotlivých odvětví, obory, v nichž vynikají nebo zaostávají, závislost na vývozu a dovozu atd.; při detailnějším zkoumání nebo při speciálním zaměření např. i otázky cen atd.), zvláštnosti jejich ekonomických poměrů (jejich vývojový stupeň, poměr socialistického a nesocialistického sektoru, formy socialistického vlastnictví, zvláštní charakter ekonomického systému a způsob řízení hospodářství), zvláštnosti sociální struktury (třídy, vrstvy, skupiny — jejich početnost, váha, vzájemný poměr), zvláštnosti politických poměrů (např. systém jedné či více stran, formy politického zřízení, zvláštnosti demokracie, zvláštnosti zahraničně politických vztahů), zvláštnosti ideologických poměrů (od postoje vedení komunistické strany k základním otázkám současné politiky až například k otázce, jaký je poměr strany a široké veřejnosti ke kultuře atd.), zvláštnosti kulturního života (stav vědy a kultury, vynikající odvětví a obory vědy a kultury atd.), zvláštnosti způsobu života obyvatel (související např. s poměrem městského a venkovského obyvatelstva, tradicemi, mezinárodními vlivy). Je zřejmé, že takový rozbor nám později usnadní lépe pochopit vztahy příslušné země k druhým zemím i její místo (skutečné nebo i potenciální) v rámci celé soustavy.

Ke zkoumání elementů struktury světové socialistické soustavy je ovšem možno a nutno přistoupit i tak, že určující bude hledisko vertikální roviny. Cílem tohoto zkoumání je odhalení a stanovení zvláštností jednotlivých „vrstev“ společenské skutečnosti, jako například: jaké jsou zvláštnosti geograficko-přírodních podmínek soustavy, jaké jsou zvláštnosti hospodářství, ekonomiky, sociální struktury, politických a ideologických poměrů, kultury v rámci soustavy. Opustíme-li hle-

² Za elementy struktury světové socialistické soustavy by bylo samozřejmě možné považovat ještě mnoho jiných jejích rysů a stránek. Každý konkrétnější rozbor této soustavy z určitého specifického hlediska — například hospodářského, politického, ideologického atd., nebo z hlediska jejího sjednocování a upevňování atd. atd. — odhalí nutně nové, jiné stránky, rysy, momenty, procesy, vlastnosti, s nimiž bude možno pracovat, jež bude možno považovat za elementy celé soustavy nebo elementy určitých procesů v jejím rámci. Jde nám

o nastínění nejzákladnějších otázek struktury socialistické soustavy, jímž se žádný takový speciálnější rozbor nikdy nebude moci zcela vyhnout, s nímž bude muset vždy nutně počítat a brát na ně ohled.

³ Můžeme a musíme konečně předpokládat, že určitý podrobnější výzkum struktury elementů — například zemí nebo hospodářských poměrů (ať už v rámci soustavy, nebo jednotlivých zemí) nebo jednotlivých etap — byl už proveden.

disko celku a sestoupíme na úroveň jed-
notlivých elementů horizontální roviny —
zemí a států — bude se naše zkoumání
do značné míry kryt se zkoumáním v této
(horizontální) rovině. Rozdíl bude v tom,
nač budeme klást důraz: zda na zkoumání
země, či na zkoumání některé její stránky
(například ekonomiky).

Při zkoumání elementů etap vývoje
socialistické soustavy má prvořadý vý-
znam stanovení jejich specifického cha-
rakteru, zvláště ovšem charakteru soudo-
bé etapy. Vývoj je třeba zkoumat jak
v celku, tak z hlediska elementů horizon-
tální i vertikální struktury (tzn. hledání
a zkoumání etap vývoje jednotlivých zemí,
etap vývoje hospodářství, sociálně ekono-
mických poměrů, stanovení a charakte-
ristika etap politického, ideologického,
kulturního vývoje — a to jak v rámci celé
soustavy, tak v jednotlivých zemích).

Po prozkoumání elementů struktury
jako takových je třeba přikročit ke zkou-
mání jejich vzájemných vztahů.⁴

Naznačme cestu podobné analýzy vzta-
hů — nejprve mezi elementy navzájem.
Metodicky správné by bylo nejprve pro-
zkoumat vztahy v jednotlivých rovinách
a teprve potom mezi těmito rovinami.
Protože zkoumáme společenské jevy, jež
jsou vícerozměrné, dá analýza vztahů ele-
mentů v jedné rovině, jakkoli je nutná,
sama o sobě dosti hubené výsledky. (Jak
například porovnávat jednotlivé země, ne-
máme-li si všimnout jejich hospodářství, po-
litiky, kultury atd., protože to už je pře-
chod do jiné roviny? Také porovnání
přírodních, geografických, hospodářských,
sociálně ekonomických, politických a ji-
ných poměrů celé soustavy neukáže asi
nic víc, než co je známo z historického
materialismu. Nové se objeví teprve při
analýze konkrétních vztahů v rámci jed-
notlivých zemí nebo různých etap vývoje.
Podobně „čisté“ porovnání etap nemůže
— kromě zjištění jejich následnosti a zcela
všeobecného významu — přinést něco za-

jímavého; je samo o sobě prázdné, bez-
obsažné.)

Tím větší význam má ovšem zkoumání
vztahů mezi elementy, kombinujeme-li
hlediska všech tří rovin pohledu (přičemž
jednu z nich je možno a třeba pokládat
za základní). Objeví se široká síť vztahů,
těžko systematicky a vyčerpávajícím způ-
sobem postižitelná (již prostá matematic-
ká úvaha by ukázala, jak s počtem rovin
a elementů roste i počet možných vztahů).
Při nutném zjednodušení je třeba zkou-
mat především vzájemné vztahy mezi jed-
notlivými socialistickými zeměmi — z hle-
diska přírodně geografických, hospodář-
sko-ekonomických, sociálních, politických,
ideologických a kulturních podmínek, a to
zejména v současné etapě (pro prozkou-
mání současného stavu se však zřejmě
ukáže nevyhnutelnost sáhnout do historie).
Kvalitu vztahů, jež je třeba uvažovat, dá
předmět sám (což neznámá, že by tyto
vztahy neměly vůbec žádné obecné rysy,
ani že by k jejich zkoumání nebylo mož-
né přistoupit z hlediska znalostí obecných
vlastností vztahů vůbec — např. podle
charakteru, podle způsobu vzájemného
působení, podle výsledků, podle funkce,
podle míry pevnosti a stability). Kvantita-
tivní stránka vystoupí do popředí zvláště
u některých vztahů (např. při zkoumání
přírodního bohatství, hospodářství, pro-
porcí v něm atd.). Vztahy různého druhu
budou mít v konkrétních případech růz-
ný význam a různou váhu (např. někde
budou převažovat hospodářské vztahy, jin-
de ideologické), což se bude zřejmě v jed-
notlivých etapách lišit. Konkrétní zkou-
mání ukáže, že vztahy určitého druhu
podporují jiné vztahy (např. ideová a po-
litická jednota usnadňuje upevňování a
prohlubování hospodářských vztahů), další
mají zase brzdicí a někdy i rušivý vliv
(např. rozdílné ekonomické zájmy se často
promítají do politických a ideologických
vztahů — narušují jednotu a někdy mo-
hou vyvolávat i spory). To jsou ovšem jen

⁴ Strohé oddělení etap zkoumání je podmínkou
jeho důslednosti a systematickosti. Má zabránit opo-
minutí důležitých momentů a stránek nebo eklek-
tickému vybírání pouze některých momentů; jeho
cílem je všestranné a důkladné prozkoumání celého
jevu. Strohé oddělení je ovšem v jistém smyslu ne-
uskutečnitelnou abstrakcí. Například specifčnost
toho kterého elementu vynikne ve srovnání s jiný-
mi elementy, ve vztahu k nim a k celé soustavě.
Systematické posouzení vztahů elementů navzájem
a jejich vztahů ke struktuře však může následovat
až po prozkoumání elementů, jehož je současně do

určité míry podmínkou. V praxi půjde zřejmě
o předběžné, mimovolné srovnání, vztažení elemen-
tů k něčemu jinému (umožněné už tím, že nezko-
umáme zcela neznámé skutečnosti, nýbrž jevy a pro-
cesy, s nimiž jsme do určité míry v neustálém prak-
tickém styku a něco o nich již víme). Tato po-
vrchní znalost ovšem nestačí, a proto letmé srovnání
prováděné již při zkoumání elementů nemůže na-
hradit systematické prozkoumání jejich vztahů. Při
zkoumání vztahů se totiž projeví nové vlastnosti
elementů a je proto třeba vrátit se znovu k vý-
sledkům analýzy elementů a doplnit ji.

Příklady. Systematické zkoumání ukáže celé bohatství problémů ve vztazích mezi socialistickými zeměmi, mezi jednotlivými oblastmi socialistického světa, jež zatím víceméně jen přibližně odhadujeme. Věc je ještě složitější o to, že jednotlivé elementy nepůsobí mezi sebou jen jako celky, nýbrž i svými mikročástmi; například objev zcela konkrétních přírodních zdrojů — nafty, uhlí, rudy — může podstatně ovlivnit nejen hospodářské, ale částečně i jiné vztahy mezi socialistickými zeměmi (rozdílné výrobní náklady, ceny atd.). Stejný vliv může mít i rozdílný způsob řízení hospodářství, rozdílný poměr k jednotlivým ideologickým a kulturním otázkám apod. Z toho všeho vznikají ve vztazích mezi socialistickými zeměmi zcela konkrétní rozpory, jejichž konkrétním řešením se tyto vztahy (popřípadě celá soustava) upevňují nebo narušují.⁵

Vezmeme-li za základ vertikální dělení, ukážou se už v rámci jednotlivých zemí rozdílné vztahy například přírodních podmínek a hospodářských i sociálně ekonomických poměrů, jež se zase mění v čase a vyvolávají změny i ve vztazích jednotlivých zemí.

Uvažujeme-li z časového hlediska a srovnáváme vývojové etapy, ukáže se rovněž celá škála vztahů: ani v rámci jedné země se etapy vývoje jednotlivých oblastí nekryjí. Sledování těchto nerovnoměrností a přesunů, jež zdůrazňují hned tu, hned onu stránku vývoje, nám dává konkrétní obrázek vývoje jednotlivých oblastí (hospodářství, sociální struktury, politiky atd.) v mezinárodním srovnání. Je pochopitelné, že ani vývoj zemí není rovnoměrný a zvláště v době vzniku socialistické soustavy, kdy se vliv celku v poměru k jednotlivým zemím projevuje ještě málo, může v mnohém připomínat nerovnoměrný vývoj za kapitalismu. Tou měrou, jak se živelný vývoj socialistické soustavy mění v plánovitý a jak se socialistická soustava mění v organický celek, mizí někdejší nerovnoměrnost, i když zřejmě ani pak nezmizí zcela (např. objevení nových přírodních zdrojů, nebo i předem uvážené plánovité zásahy mohou při všeobecně vyrovnávacích tendencích vést k dočasně rychlejšímu rozvoji té které oblasti).

To všechno jsou pochopitelně jen příklady, jen náznak směru, jímž by bylo třeba jít — tentokrát při zkoumání vztahů mezi elementy struktury světové socialistické soustavy.

Pokusme se nyní ve vši stručnosti nastínit aspoň některé problémy vztahu struktury a elementů této soustavy.

Máme-li na mysli jednotlivé socialistické země, je třeba vyzvednout, že specifikem jejich vztahů v celé soustavě (a ovšem i mezi sebou navzájem — což souvisí se vzájemnými, především politickými vztahy mezi socialistickými zeměmi) je to, že tyto země zůstávají samostatné a suverénní. Vývoj socialistické soustavy přinesl a přináší sice už některé momenty, které jdou dále nad původní relativní uzavřenost jednotlivých socialistických zemí (vzájemná koordinace hospodářských plánů zemí RVHP a postupný přechod ke společnému plánování — aspoň v hlavních obrysech a zvláště mezi některými zeměmi, společné velení armád zemí Varšavské smlouvy). Ale základní forma — forma samostatných, suverénních států — zůstává (dosud) v podstatě zachována. Jednota socialistických zemí, spočívající na objektivním základě stejného společenského zřízení a na jejich základních společných objektivních zájmech, je v současné etapě zabezpečována především politickou jednotou komunistických stran, jež je zase závislá na jejich ideové jednotě. Vzájemná ekonomická vazba socialistických zemí (a ovšem i politický vývoj) není ještě taková, aby znemožňovala nebo znesnadňovala případná vybočení jednotlivých zemí (dokonce z rámce dobrovolně přijatých dohod), nebo aby si už vynucovala vytvoření společných (státně) politických orgánů, vzdání se určité části suverenity jednotlivých zemí ve prospěch těchto společných orgánů a podobná opatření jako bezpodmínečnou podmínku dalšího vývoje. Přitom nelze zapomenout, že užší vztahy, o nichž především mluvíme, existují jen mezi částí socialistických zemí (RVHP, Varšavská smlouva); že se tedy dosud netýkají všech socialistických zemí a celé socialistické části světa.

Další specifickou stránkou vztahu socialistických zemí v rámci socialistické sou-

⁵ Některé z těchto problémů vztahů mezi socialistickými zeměmi (ty, které mají „technickou“ povahu) jsou natolik obecné, že je můžeme pozorovat i ve vztazích mezi kapitalistickými zeměmi. Stu-

dium problémů kapitalistické integrace po této stránce může být proto velmi poučné i pro řešení vztahů uvnitř socialistické soustavy.

stavy (v širokém slova smyslu i ve smyslu těsnější jednoty charakterizující oblast RVHP) je to, že jde v zásadě o rovnoprávné vztahy (vyloučíme-li případy chyb např. v období kultu), projevující se v tom, že socialistické země dobrovolně přijímají nebo nepřijímají společné závazky a že i v rámci užší jednoty zemí RVHP podmínkou přijetí usnesení je souhlas země, již se usnesení dotýká. Donucení ani povinnost podřizovat se usnesení většiny ve smyslu demokratického centralismu tu neexistuje. To na jedné straně jasně charakterizuje rozdílnost vztahů mezi socialistickými a kapitalistickými zeměmi (nejde ovšem jen o formální stránku, která v případě kapitalistických zemí často zastírá skutečný obsah, i když i ona v řadě případů — např. nerovnost hlasů jednotlivých zemí ve společných orgánech — jasně odhaluje podstatu vztahů nadvlády silnějších nad slabšími). Současně to ovšem ukazuje — ve srovnání s perspektivami dalšího vývoje — i omezenost dnešního stupně vývoje socialistické části světa (tím spíše, že ani tyto zárodečné vztahy užší jednoty se netýkají všech socialistických zemí).

Zásadní rovnoprávnost socialistických zemí v rámci soustavy neznamená jednoduše jejich rovnost. Co do velikosti, hospodářské a politické váhy, stupně sociálně ekonomického vývoje, politických, ideologických, kulturních poměrů, zkušeností a dalších aspektů by bylo možno sestavit určitou hierarchii, určitý žebříček socialistických zemí, jenž by pro různé oblasti společenské skutečnosti byl zřejmě vždy konkrétně jiný a v průběhu historického vývoje by se více či méně podstatně měnil.

Uvažujeme nyní o věci z obecnější stránky. Vztahy mezi socialistickými zeměmi spoluvytvářejí strukturu celé soustavy. Na druhé straně jsou však její existenci (tj. existenci soustavy — existenci více socialistických zemí, jejich úlohou ve světě) i existenci její struktury (zvláště existenci užších seskupení s uvedenou vnitřní strukturou vztahů) významně ovlivňovány. Čím vyspělejší bude tato struktura, tj. čím organičtějším celkem bude socialistická soustava, tím podstatnější bude

její vliv na jednotlivé vztahy mezi socialistickými zeměmi v jejím rámci. To se dá empiricky odvodit i z dosavadních, dosud nerozvinutých a historicky omezených poměrů.

Všimněme si dále vztahů elementů vertikální roviny k celkové struktuře. Uvnitř socialistické soustavy vystupovaly zpočátku do popředí především politické momenty; politické poměry byly rozhodující. Postupně, s vývojem socialistických zemí a celé soustavy se však váha přenášela do ekonomicko-sociální oblasti a nyní se — v rámci jednotlivých zemí a do určité míry i z hlediska celé soustavy — přenáší do technicko-hospodářské oblasti. To vede někdy až k tomu, že se o světové socialistické soustavě mluví pouze jako o soustavě ekonomické. To je zřejmě nesprávné. Nelze opomíjet a podceňovat ani důležitost současné politické a ideové problematiky uvnitř socialistického světa (nejen z hlediska vztahů mezi komunistickými stranami, ale také mezi socialistickými zeměmi jako státními celky). Nelze ignorovat perspektivní politické otázky, jež si — v zájmu dalšího upevňování soustavy — právě ekonomický vývoj bude vynucovat.

Pro úplnost několik slov o vztahu elementů a struktury v časové rovině. Jednotlivé etapy skládají celkový vývoj, jenž však také není jejich pouhým mechanickým součtem. Některé etapy hrají ve vývoji větší roli než druhé; některé mají pozitivní nebo pozitivnější význam než druhé, některé ukazují rychleji kupředu, jiné mají v sobě výrazné retardační prvky, jsou „zákrutem“ dějin ap. Přitom časový rozměr má specifický moment nenávratnosti toho, co se již odehrálo (i když to pochopitelně neznamená naprostou nemožnost recidiv minulého), moment jednostranně určené následnosti.⁶

Vztah elementů a struktury v kombinaci pohledů z různých rovin by mělo ještě smysl rozebírat asi vzhledem k dalším problémům. Tak jako se přesouvá těžiště mezi jednotlivými „vrstvami“ skutečnosti socialistické soustavy, tak se přesouvá i uvnitř jednotlivých zemí (kde vede obecného trendu: politika — sociálně ekonomické problémy — hospodářství vy-

⁶ To všechno jsou ovšem velmi obecné úvahy dané tím, že v zájmu systematickosti setrváváme zatím v této jedné rovině. Je zřejmé, že hledisko vý-

voje má smysl uvažovat především ve vztahu k druhým rovinám a jejich jevům a problémům.

stupuji daleko nápadněji než v rámci celé soustavy ještě další, někdy dokonce velmi detailní momenty, např. objevení nových přírodních zdrojů, zavedení nového systému hospodářství, výměna osob na čelných místech atd.). V podmínkách existence oddělených socialistických zemí a při dané (politické) struktuře soustavy se tyto jevy a změny dotýkají především nebo pouze příslušných zemí. Mohou však mít za následek přesuny jak ve vzájemných vztazích mezi zeměmi, tak v jejich postavení v rámci celé soustavy — tedy dokonce určité změny v celé struktuře soustavy.

Uvedená otázka souvisí úzce s další — s problémem funkce elementů a pak i celé struktury.

Jak je to s otázkou funkce (funkcí) a struktury?

Každý element (země, určitý druh podminek, poměrů a vztahů — hospodářské, politické atd.) má v každém období v rámci celkové struktury soustavy určitou roli, funkci, danou jeho vlastnostmi a specifickým charakterem a jejich sladěním s celkem, stupněm, způsobem, charakterem zapojení do celkové struktury, jeho místem ve struktuře soustavy. Tyto funkce se v souvislosti s vnitřními změnami elementů a s jejich přesuny v rámci struktury mění. Funkce elementů uvnitř celkové struktury může odpovídat jejich charakteru, potřebám rozvoje atd., nebo nikoli; potenciální možnosti elementů mohou být danou strukturou plně využity, nebo nikoli. V prvním případě podporuje funkce jednotlivých elementů danou strukturu, v druhém ji tím či oním způsobem narušuje — buď táhne její vývoj zpět (tyto momenty jsou zvláště silné v začátcích soustavy, kdy ještě není organickým celkem), nebo ji tlačí vpřed, vynucuje si zdokonalení struktury na vyšším stupni (tato tendence je typická pro upevněnou soustavu, překročivši určitý elementární stupeň svého vývoje). Na počátku vývoje soustavy se elementy zapojují do nové struktury tím způsobem, že do ní přenášejí své dosavadní funkce (vyplývající z jejich charakteru a uplatňované v rámci jiné struktury, jíž byly elementy až dosud součástí) a snaží se je uplatnit. Nová struktura si však elementy a jejich funkce postupně přizpůsobuje: ponechává a posiluje jedny, oslabuje a potlačuje druhé,

mění proporce mezi nimi podle svých potřeb. Elementy mají v rámci struktury v základě dvojí funkci: jednu zaměřenou dovnitř, k vlastnímu rozvoji elementu (země, určitých poměrů atd.), a druhou zaměřenou k celé soustavě. Mezi oběma může být různý kvalitativní či kvantitativní vztah.

Celková struktura má celkovou funkci, spoluvytvářenou a podporovanou v té či oné míře funkcemi svých elementů (každý element nehraje stejnou roli); ovšem struktura sama (tj. organizace celku sama o sobě) má svou specifickou funkci, zaměřenou jednak dovnitř, na rozvoj celku a jeho elementů, jednak navenek (tuto stránku necháváme zatím stranou). Funkce celku, celkové struktury, ovlivňuje funkci jednotlivých elementů o to více, oč je soustava organičtějším celkem.

Struktura je ovšem jen momentem celku. Navíc je otázkou pouze jeho vnitřního uspořádání. Celek se vyvíjí nejen ve své struktuře; v poměru k některým momentům celku, jež se vyvíjejí rychleji, zůstává struktura relativně stabilní. A celek se vyvíjí nejen uvnitř (má nejen svůj samovývoj), nýbrž i vzhledem ke svému okolí (pod vnějším vlivem). To všechno (vnitřní vývoj celku, včetně vývoje elementů, změn jejich funkcí, váhy atd.; vývoj celku jako samovývoj i vývoj pod tlakem vnějších okolností) způsobuje, že existující struktura přestává plnit potřebnou funkci, že funkce, jež z ní vyplývá, jež jí odpovídá, není v souladu s funkcí, jaké nabývá celek. Dochází k rozporu mezi strukturou s její inertní funkcí a potřebami vývoje (vývoje celku, jevů skutečnosti, jejichž je struktura součástí, momentem, stránkou atd.; mezi strukturou a její inertní funkcí a novou funkcí celku). Pod tlakem těchto okolností se struktura nakonec musí změnit, musí být nahrazena jinou, odpovídající potřebám vývoje (což nikterak nevylučuje dočasně opačný poměr, kdy strnulá struktura potlačuje a brzdí vývoj).

Všechny tyto zdánlivě abstraktní úvahy mají vzhledem k světové socialistické soustavě velmi konkrétní obsah. Například ČSSR má v rámci její struktury (nebo v rámci RVHP) zcela určité místo a roli — dané její velikostí, počtem obyvatel, přírodními podmínkami, v jisté míře i geografickými podmínkami, stupněm, stavem,

absolutní i relativní vahou svého hospodářství, stupněm a stavem výrobních vztahů, sociální strukturou, politickou strukturou a politickými poměry uvnitř i vztahy navenek (což platí i pro hospodářskou, ideologickou a kulturní oblast), a to vztahy státně politickými i stranicko-politickými, ideologickými i kulturními poměry atd.; dané její specifičností jako malé, ale relativně vysoce vyvinuté země; jejím zapojením do soustavy (člen RVHP, Varšavské smlouvy) atd. Tato funkce se ovšem mění. Dříve se o naši zemi s oblibou mluvilo jako o strojárně socialistického tábora, což souviselo jednak s naším relativně vysoce rozvinutým strojírenstvím, jednak s šířkou jeho sortimentu. Dnes, kdy i ostatní socialistické země budují strojírenskou výrobu (a často lepším, modernějším způsobem), změnilo se toto do určité míry výlučné postavení naší republiky, což si vyžaduje změnu struktury našeho hospodářství. Vzhledem k nedostatečné surovinové základně tlačí nás potřeby našeho rozvoje k upevňování a rozšiřování dělby práce s ostatními socialistickými zeměmi a k upevňování socialistické soustavy. Zdokonalením struktury světové socialistické soustavy, organizace RVHP atd. nabude naše republika nové funkce a nového významu mezi socialistickými zeměmi; jejich možností bude lépe a dokonaleji využito — ovšem za předpokladu, že se sama přizpůsobí změnám a potřebám celku.

Rozvoj naší země a posilování její role v rámci socialistického tábora je v souladu s dvojitou vnitřní funkcí socialistické soustavy: napomáhat rozvoji socialismu vcelku i socialistickému rozvoji jednotlivých socialistických zemí. Tuto funkci bude plnit světová socialistická soustava tím lépe, čím organičtějším celkem se stane, čím účelněji bude využívat možnosti jednotlivých zemí, efektivněji organizovat racionální dělbu práce, vhodně rozmísťovat i soustřeďovat výrobní síly, ovlivňovat progresivní společenský vývoj a zabezpečovat stálý a rychlý růst životní úrovně obyvatelstva, vědy, kultury.

Potíže, které se projevují v socialistických zemích a v celé socialistické soustavě, jsou mimo jiné (protože příčin a souvislostí je více) také svědectvím a výrazem rozporů mezi potřebami rozvoje jednotlivých zemí a celé soustavy na jedné straně

a úrovní a formou dosavadních vztahů v jejím rámci, její strukturou na straně druhé. Nelze nebrat v úvahu složitost těchto potíží a nutnost vyhledávání zcela konkrétních cest k jejich odstranění. Obecně je však možno říci, že snaha vyprostit se z těchto potíží izolovaně od druhých, bez ohledu na druhé, bez spolupráce s nimi, cestou uvolnění dosavadních svazků mezi socialistickými zeměmi místo jejich uváženého, systematického a důsledného upevňování a prohlubování je obrovským omylem a naprostým nepochopením objektivních tendencí vývoje i krátkozrakým chápáním vlastních zájmů. Internacionální jednota a spolupráce je zákonem vývoje socialismu. Vyplývá ze zájmů pracujících všech zemí a národů, ze zájmů, které jsou v podstatě shodné, z nutnosti spojit zdroje a prostředky všech zemí a národů, aby bylo urychleno vybudování úplné beztrždní komunistické společnosti s využitím všech předností socialismu. Je nezbytná i z hlediska obrany socialismu před úklady imperialismu. Narušování jednoty socialistických zemí a národů poškozuje celou věc socialismu. Protože obecné, celkové, internacionální zájmy socialismu nejsou cizí národním zájmům jednotlivých zemí a národů, protože jsou s nimi v hluboké, základní a zásadní shodě, obrací se porušování těchto obecných, internacionálních zájmů socialismu nakonec také, ba nejvíce proti těm zemím, národům a stranám, které v omezeném egoismu uhýbají svým mezinárodním závazkům a povinnostem. Naproti tomu země, národy a strany uvědoměle dbající požadavků mezinárodní jednoty, solidarity a spolupráce neprospívají jenom celku, ale zabezpečují tak i své vlastní dlouhodobé i perspektivní zájmy.

Socialismus a spolu s ním i světová socialistická soustava a socialistická integrace vyrůstají z hlubokých objektivních potřeb pokrokového vývoje společnosti. Ke své realizaci však potřebují aktivní, uvědomělou, plánovitou činnost subjektu — revoluční dělnické třídy, jejich komunistických stran, jejich socialistických států. Subjekt — třída a její revolučnost, uvědomělost, organizovanost atd. — je sice koneckonců také objektivně podmíněn. Není však pouze a jen pasivním odrazem a výrazem objektivních podmínek. Vědomí, uvědomění a revoluční organizovanost

a aktivita na něm založené jsou relativně samostatným činitelem, schopným přetvářet dané poměry směrem kupředu a uvolňovat tak prostor širší činnosti subjektu. Struktura světové socialistické soustavy je pouze ve svých počátcích výsledkem převážně živelného vývoje. V procesu dalšího vývoje je struktura socialistické soustavy čím dále tím více vytvářena činností subjektu — především komunistických stran, jejichž uvědomělost, zkušenosti, organizační umění a další kvality v té či oné míře působí k překonávání potíží a nedostatků a k prosazování stále optimálnějších variant jejího vývoje.

Nakonec ještě několik zcela stručných poznámek k otázce struktury socialistické soustavy z hlediska jejího vztahu k ostatnímu, nesocialistickému světu. Jde o součást širší problematiky socialistické části světa (nikoli jen její struktury) a nesocialistické části světa.

Socialistický svět, včetně konkrétní struktury socialistické soustavy, podřívá a oslabuje především panství imperialismu ve světě, zužuje neustále jeho sféru působení. Vyvolává však i některé změny ve vnitřní struktuře imperialismu, nepochopitelné z hlediska jeho pouhého samovývoje a vysvětlitelné konečkonců jako reakce na svět socialismu. Socialistický svět působí stále mohutněji na tzv. třetí, rozvojový svět. Jestliže se v minulosti velkou měrou podílel svým působením na rozpadu koloniální soustavy imperialismu a na osvobození rozvojových zemí, obráží se dnes jeho vliv stále více i ve vnitřní struktuře rozvojového světa; stimuluje pokrokové tendence jeho vývoje.

Nelze však přehlížet ani opačný vliv nesocialistického světa na svět socialismu a jeho strukturu. Kapitalistický, imperialistický svět se netají svým přáním a úsilím zvrátit poměry v socialistických zemích nazpět ke kapitalismu. Jeho vliv a působení nejsou však jen současné, nýbrž i historické. Výhledisko z kapitalistické minulosti poznamenává dodnes více či méně všechny socialistické země (např. nutnost překonávání dědictví zaostalosti apod.). Přejít dalších zemí k socialismu za historických podmínek spjatých s druhou světovou válkou vyvolanou imperialismem vysvětluje konkrétní státně politickou strukturu socialistické části světa. Zachovávání této struktury je do určité

míry dáno i ohledem na rozvojový svět, jenž by zvláště v dnešních podmínkách úporného boje socialismu a kapitalismu ve světě nemusil správně pochopit případný přechod k vyšším formám státně politického uspořádání socialistického světa, lépe odpovídajícím vlastnímu charakteru a potřebám rozvoje socialismu.

Pokud jde o vztah struktury socialistické soustavy k struktuře celého světa, je z obecného hlediska socialistický svět elementem současného světa a vzhledem k němu je struktura socialistické soustavy mikrostrukturou — a to při vši zásadní odlišnosti socialistického a nesocialistického světa, přes všechny pokusy imperialistů narušit a přetrhat svazky nesocialistického světa se socialistickým. Při zdůrazňování odlišnosti socialistického světa a jeho struktury nesmíme proto zacházet tak daleko, abychom socialistickou soustavu odtrhávali od ostatního světa. To by nejen hrálo do rukou našich protivníků, ale neodpovídalo by to ani skutečnosti. Socialistická soustava je organickou součástí celého světa — z horizontálního, vertikálního i historického hlediska. Je stále více, stává se stále více jeho integrující součástí. Svět je dnes ovšem do určité míry neorganickým konglomerátem, součtem socialistického světa s nesocialistickým. Toto rozdělení, zvláště po hospodářské stránce, je však do značné míry umělé. Socialistický svět se s ním proto nesmíruje a podniká kroky k jeho překonání, jež by bezesporu pomohli dalšímu progresivnímu vývoji ve světě.

Резюме

Помайзл К.: Заметки к анализу структуры мировой социалистической системы

Изучение структуры является необходимой составной частью и условием глубокого познания всякого явления. Структурный анализ приводит к открытию внутренней организации явления, к познанию его частей и их свойств, их взаимоотношений, места, иерархии в пределах целого. Он ищет закономерности отношений внутри изучаемого явления, помогает открыть противоречия, преодолением которых система в своем самодвижении упрочивается и развивается в направлении вперед. Дополненный изучением внешних связей явления — отношения структуры и суперструктуры, он способствует многообразному взгляду на изучаемое явление.

Структурный анализ надо проводить на всех уровнях — горизонтальном, вертикальном, историческом. Элементами структуры могут быть частичные явления, но и процессы, каче-

ства, моменты, фазисы, отношения, функции и т. д. Изучение элементов выявляет их свойства и специфический характер, являющийся результатом их конкретной микроструктуры, характера, места, и роли микроэлементов в ней. Свойства и характер элементов показывают себя в отношениях их к другим элементам и к целому и его структуре, однако, они в значительной мере даны и создаваемы этими отношениями. Эти отношения надо изучать как в их качественной полиморфности (причем речь идет об отражении специфичности того которого отношения), так и с количественной стороны.

Элементы составляют общую структуру явления, которая, однако, не является простой их суммой, но она образует органическое целое. Элементы подчинены этому целому, они подвергаются влиянию принадлежности к нему. Каждый элемент в рамках структуры играет определенную роль, вытекающую из его собственного характера и места в структуре. Роль функций отдельного элемента в конце концов определены структурой, в формировании которой они, однако, одновременно принимают участие.

Структура и ее функция существуют в единстве и одновременно во взаимном противоречии. Старая структура после определенного времени перестает удовлетворять новым функциям явления, которые потребуют ее изменение.

Структура, конечно, является только моментом целого; сверх того, она является только делом его внутреннего упорядочения. Целое развивается не только своей структурой. Из этого вытекает двойное заключение: исследование структуры понимать как необходимое, но не исчерпывающее всего явления, или же всей проблемы действие; и при всей оправданности относительно самостоятельного изучения структуры не забывать о ее отношении к целому явлению, как об условии понимания и собственного развития структуры.

Мировая социалистическая система по известному определению является социальным, хозяйственным и политическим содружеством суверенных наций, идущих по пути к социализму и коммунизму и связанных между собой единством общих интересов и целей, тесными связями международной социалистической солидарности. Она является системой стран, имеющих одинакового типа хозяйственный базис и государственный строй, имеющих единую идеологию, общие интересы обороны от империализма и единую цель — коммунизм. Она является новым типом хозяйственных и политических отношений между странами. Содружество означает, что социалистические страны образуют одно единое в принципе целое, что дело не идет об одной только их механической сумме или конгломерате, но об органическом целом. Этим органическим целым она становится, конечно, только в течение определенного времени развития взаимных отношений социалистических стран, в котором играют роль как объективные, так и субъективные факторы с их сложными отношениями. Для того, чтобы дифференцированно выразить многообразную действительность современного социализма и его развития поэтому уместно наряду с понятием «мировая социалистическая система» соответ-

ственно обстоятельству использовать также другие понятия: социалистический мир, социалистическая часть мира, социалистический лагерь, (социалистические страны СЭВ, страны Варшавского договора и т. п.).

Нынешнее государственно-политическое устройство социалистического мира (суверенные социалистические государства со взаимными внешнеполитическими отношениями) есть историческая форма, данная конкретным развитием социализма, когда после первой мировой войны сначала победила социалистическая революция в одной стране и когда после второй мировой войны от капиталистической системы отпали и стали на путь социализма другие страны. Эту конкретно-историческую форму (после второй мировой войны ввиду ее хода, характера и результатов единственно возможную) нельзя считать ни единственно возможной вообще, ни вечной. Напр., после первой мировой войны Ленин, исходя из тогдашнего конкретного положения и из общих принципов и нужд социализма, принимал во внимание в случае победы революции в других странах создание единого социалистического государства (конкретно европейской социалистической федерации), прообразом которого впоследствии стал хотя бы союз первоначально совсем самостоятельных советских республик в СССР. Необходимо видеть и в наше время, что эта объединяющая тенденция является законом социализма, и под этим углом зрения следует смотреть на настоящую историческую ступень отношений между социалистическими государствами, странами и народами.

Мировую социалистическую систему иногда понимают суженно, только как экономическую систему, что приводит к упущению из виду политической и идейной проблематики (содержащей отношения, во-первых, между коммунистическими партиями, во-вторых, между социалистическими странами) и к пренебрежению перспективными политическими вопросами, которые потребует как раз экономическое развитие в интересах дальнейшего упрочения мировой социалистической системы в будущем.

Структуру мировой социалистической системы можно и нужно изучать во всех основных уровнях — горизонтальном, вертикальном, историческом (конечно, возможны еще и другие аспекты). Основными элементами горизонтального уровня являются отдельные социалистические государства; вертикальными — естественные, хозяйственные, экономические, социальные, политические, идеологические, культурные и др. условия; историческими — отдельные этапы развития. Статья указывает возможные варианты конкретного исследования: в интересах систематичности сначала отдельно на отдельных уровнях и затем в необходимой их комбинации. Сначала относительно отдельное изучение отдельных элементов и их микроструктуры, затем анализ их взаимных отношений; подобно тому исследовать отношение элементов и общей структуры. Притом упоминаются такие конкретные проблемы, какими являются отношение развития всей системы и развития отдельных социалистических стран, проблема равноправия и равенства, проблематика

единства мировой социалистической системы. В заключение автор совсем коротко пишет об отношении мировой социалистической системы и ее структуры к несоциалистическому миру и его структуре.

Статья, целью которой является внести свой вклад в систематическое исследование социалистической системы, оканчивается констатированием необходимости и требования ее всестороннего упрочивания. Возникающие в мировой социалистической системе затруднения являются, кроме прочего, свидетельством и выражением противоречий между нуждами развития отдельных стран и всей системы, и между уровнем и формой до сих пор существующих отношений в её пределах и ее структурой. Нельзя недооценивать сложность этих трудностей и необходимость вполне конкретных путей к их устранению. Однако, в общем можно сказать, что громадной ошибкой и абсолютным непониманием объективных тенденций развития и недальновидным пониманием собственных интересов является стремление освободиться от этих трудностей в изоляции от других, не считаясь и не сотрудничая с другими, путем ослабления связей между социалистическими странами вместо их обдуманного систематичного упрочивания и углубления.

Summary

Pomaizl K.: Comments on the Analysis of the World Socialist System Structure

The research of structure represents an indispensable component and condition of a deep knowledge of each phenomenon. Structural analysis leads to a disclosure of the inner organization of the phenomenon, to the knowledge of its parts and their qualities, mutual relations and the location, the hierarchy in the framework of the whole. It searches for laws governing the relations within the phenomenon under study, and helps to reveal the contradictions the elimination of which facilitates the consolidation and advancement of a self-moving system. Implemented by the study of external implications of the phenomenon — of the relation between structure and superstructure — it contributes to the many-sided view of the substance of the examined phenomenon.

Structural analysis must be carried out at all levels — the horizontal, the vertical, the historical. The elements of the structure may be partial phenomena, but also processes, qualities, moments, phases, relations, functions, etc. The study of elements reveals their qualities and specific character based on their concrete microstructure, on the character, place and role of micro-elements within it. The qualities and character of elements manifest themselves in their relations to other elements, as well as to the whole and to its structure; to a considerable extent, however, they are given and formed by these relations. These must be examined both in their qualitative multiformity (this is the question of comprehending the speci-

ficity of the respective relation) and from the quantitative point of view.

Elements compose the general structure of the phenomena; this, however, is not their simple sum total but forms an organic whole. The elements are subordinated to this whole and influenced by their appurtenance to it. Within the framework of the structure, each element plays its quite specific role given by its character and its place in the structure. As a matter of fact, the roles of the function of the individual element are determined by the structure, in the formation of which they simultaneously participate.

The structure and its functions are in harmony and simultaneously in contradiction with each other. After some time, the old structure ceases to be in agreement with the new functions of the phenomenon which then enforce its change.

Structure, of course, is only a moment of the whole; moreover, it represents only a problem of its inner organization. The whole develops not only in its structure. From this, a double conclusion may be drawn: the research of structure must be conceived as necessary but not as fully exhausting the entire phenomenon or problem; and even if a relatively independent research of structure is fully justified, its relation to the whole phenomenon — as a condition of comprehending the development of the structure — must always be borne in mind.

According to the well-known definition, the world socialist system is a social, economic and political community of independent nations proceeding to socialism and communism, united by common interests and aims, by close bonds of international socialist solidarity; it is a system of countries having an economic basis and state constitution of a similar type, a uniform ideology, common interests of defence against imperialism and a common goal — communism; it is a new type of economic and political relations among countries. Community means that the socialist countries constitute one single whole, uniform in substance, representing not merely their mechanical aggregate or conglomerate but an organic whole. Of course, this organic whole can be attained only in the course of a certain phase of development of mutual relations among the socialist countries in which an important part is played by both objective and subjective factors, as well as by their complex relations. The differentiated comprehension of the diverse reality of contemporary socialism and its development requires the application of the concept "world socialist system" and, besides, of further concepts: "socialist world", "socialist part of the world", "socialist camp", (socialist) countries of the Council of Mutual Economic Aid, Warsaw Pact countries, etc. — according to circumstances.

The present state-political organization of the socialist world (sovereign socialist states with mutual international-political relations) represents a historical form given by the

concrete development of socialism: after World War I, the socialist revolution gained victory at first in one country, and, after World War II, further countries dropped away from the capitalist system and started on their way to socialism. This concrete historical form (i. e. the only one possible after World War II with a view to its course, character and results) cannot be considered as the only one possible or as everlasting. E. g. after the World War I, Lenin — taking into account the concrete situation of that period, as well as the general principles and needs of socialism — considered the constitution of a single socialist state (concretely: the European Socialist Federation), in case that the revolution should be victorious also in other countries; its prototype was the unification of originally entirely independent Soviet republics in the USSR. Even today it is necessary to recognize that this unifying tendency is one of the laws of socialism, and the present historical level of relations among socialist states, countries and nations must be viewed from this aspect.

The world socialist system is sometimes narrowly conceived as a purely economic system; this leads to neglecting political and ideological problems (including the aspect of relations among communist parties on the one hand, and among socialist countries on the other) and to disregarding perspective political problems the solution of which will in future, be necessitated — in the interest of the further consolidation of the world socialist system — by the economic development itself.

The structure of the world socialist system can and must be examined at all the three basic levels — the horizontal, the vertical and the historical (of course, also other viewpoints are possible). The basic elements of the horizontal level are the individual socialist states; those of the vertical level are the natural, economic, social, political, ideological,

cultural, etc. conditions; those of the historical level are the separate developmental stages. The present paper indicates the possible variants of concrete research; for the sake of systematization, at first separately at the respective levels and then in their necessary mutual combination; first of all a relatively separated investigation of the individual elements and their microstructure, then the analysis of their mutual relations; likewise, the relation between elements and the general structure. On this occasion, mention is made of such concrete problems as the relation between the development of the whole system and the development of individual socialist countries, the problem of equality and equal rights, the problems of the unity of the world socialist system. In concluding, the relation of the world socialist system and its structure to the non-socialist world and its structure is briefly discussed.

The paper, designed to contribute to the systematic study of the world socialist system, conveys the inevitability and necessity of its consolidation in all respects. The difficulties envisaged by the world socialist system consist, besides other things, in the contradictions existing between the needs of the development of the individual countries and the whole system, and the levels and forms of the present relations in its framework, in its structure. The complexity of these difficulties, as well as the necessity of quite concrete ways to their elimination must not be underestimated. Generally, it may be said that the endeavour to overcome these difficulties in isolation from the others, regardless of the others and without cooperation with the others, i. e. by releasing the relations among socialist countries instead of by their deliberated systematic and consequential consolidation and intensification is a huge mistake, an absolute misunderstanding of objective developmental tendencies, and a shortsighted conception of one's own interests.